

KE KONCEPCI DVOU SMĚRŮ V GENETICE A BIOLOGII

JAROMÍR KOPS

Oficiální kritikou lysenkovské biologické školy začátkem roku 1965 se uzavřela kapitola monopolu teorie a praxe tzv. mičurinské biologie. Dosavadní odborná kritika sice hluboko otřásla koncepcí této školy, ale v teoretické oblasti, jež úzce souvisí s filosofií, zůstává ještě řada otázek, jež si vyžadují hlubší teoretické překonání. Mnozí bývalí stoupcí lysenkovských koncepcí sice hodili Lysenkovo jméno přes palubu, ale nehodlají se vzdát hlavních teoretických a filosofických závěrů této školy. Nadále je obhajují, propagují a poopravují, zdůrazňující jejich „marxisticko-leninský“ charakter.¹

Koncepce *dvou směrů* v genetice a biologii patří k základním teoretickým konstrukcím, k nimž Lysenkova škola dospěla. Nejde o problém, jež by zajímal výlučně genetiky nebo filosofy, kteří se zabývají filosofickou problematikou biologie. Jeho rozbor je důležitý pro překonání dogmatických vulgarisací marxistické teorie, zvláště otázek vztahu marxistické filosofie a přírodních věd. pro obecnou metodologii biologického výzkumu a dějiny biologie.

Vě snaze odlišit svoje názory a názory svých spolupracovníků od názorů ostatních, sformuloval T. D. Lysenko koncepci dvou směrů už v roce 1936. Později ji dále rozvíjel a prohluboval, hlavně v referátech z roku 1948 a 1962. Byla pro lysenkovce nejen východiskem při hodnocení genetického výzkumu a teorií, ale postupně ji rozšířili na celou biologii. Vyústila do představy o existenci dvou zásadně protichůdných biologii — „buržoasní“ a „mičurinské-sovětské“, dvou genetik a současných evolučních koncepcí (sovětský tvůrčí darvinismus a neodarvinismus). Po roce 1948 se koncepcí dvou směrů stala závaznou normou pro marxistický přístup k problematice biologických věd

¹ Z posledních prací tohoto druhu viz Očerky dialektiky živé přírody, Sb., M., 1964; I. I. Novinskij, *O dialektice živé přírody*, M., 1964; A. D. Vislobokov, *O dialektice poznání přírody i kibernetika*, M., 1965; referát G. V. Platonov, *Některé metodologické problémy současné genetiky* (14. I. 1965) a názory účastníků diskuse k referátu, viz: *Obsuždenije metodologičeskich problem genetiky*, Filosofskije nauki, 3, 1965, str. 149–152 a j.

a vycházelo se z ní nejen v člancích, mnohých syntetických odborných pojednáních a zvláště učebnicích, ale i ve filosofických pracích.²

Podstatu koncepcí o „dvou směrech“ tvoří toto konstatování: genetický (biologický) výzkum a jemu odpovídající teorie se historicky sformovaly do dvou protichůdných, vzájemně se vylučujících proudů. Prvý (Darwin — Mičurin — Lysenko) je vědecký, materialistický, progresivní a jeho vyvrcholením je „mičurinská“ genetika, biologie, evoluční teorie. Druhý směr (Mendel — Weismann — Morgan atd.) je nevědecký, idealistický a mechanistický. Prvý směr vychází z dialektického materialismu, druhý z různých reakčních ideologií, idealistické buržoasní filosofie.³

Dva směry se podle zastánců této koncepce zásadně odlišují nejen svojí teoretickou podstatou, ale i metodologicky, zvláště svým přístupem k zkoumání dědičnosti. Prvý uplatňuje dialektiku, respektuje specifitu biologického objektu, zkoumá organismus jako celek, synteticky, v jednotě s prostředím. Je velmi úzce spojen s praxí, zvláště se socialistickou zemědělskou výrobou. Druhý, „reakční“ směr přistupuje k dědičnosti mechanisticky, absolutisuje fyzikální, chemické a matematické metody, je propagátorem preformismu, odtržený od praxe a nic jí nedává. Prvý směr se rozvíjí a vzkvétá, druhý se prý zatím stále zmítá v křísích. Podle A. D. Vislobokova se dokonce v současnosti „weismann-morganismus“ „rozklíží“.⁴ Stoupenci koncepce dvou směrů jsou přesvědčeni o definitivním vítězství svého směru a čas od času ohlašují definitivní porážku „nepřátelského“ tábora. Je pravda, že rozvoj nebo porážku přírodovědných teorií a metod lze za *vhodných podmínek* ideologicky podnítit nebo přibrzdit, ale ani vědecká pravda ani omyl nepotřebují ke svému uplatnění nebo zániku ideologický placet.

Teorie „dvou směrů“ je umělou konstrukcí, věcně, historicky i metodologicky nesprávnou. Její aplikace na historii genetiky, biologie a evolucionismu vedla k hrubému skreslení současné problematiky i dějin těchto věd. Charakteristickým znakem této koncepce je subjektivismus, vulgární schematismus, vyplývající z celé řady nesprávných teoretických východisek, použití neodůvoděných analogií a symplifikací. Respektování této konstrukce znemožňuje objektivní posouzení

² Kromě lysenkovců-biologů rozpracovávala a propagovala tuto koncepci řada filosofů, hlavně G. V. Platonov, T. Pavlov, V. M. Kaganov, A. D. Vislobokov, K. J. Kostrjukovová, J. Jenčev, I. Pančev a mnozí jiní.

³ „Existují různé názory, psal G. V. Platonov, o místě a době vzniku genetiky, vědy a dědičnosti a jejich změnách. Podle našeho názoru je nejspřávnější považovat za tvůrce jejího základu francouzského přírodovědce J. B. Lamarcka (1744—1829) a velkého anglického vědce Ch. Darwina (1809—1882). Další vývoj této vědy je spojen se jmény takových vědců jako E. Haeckel (1834—1919), K. A. Timiriázev (1843—1920), L. Burbanc (1849—1926), I. V. Mičurin (1855—1935), L. Daniel (1856—1940), M. F. Ivanov (1871—1935), T. D. Lysenko (nar. 1898). Paralelně s rozvojem tohoto proudu, jež lze nazvat derwinovsko-mičurinským, se sformovala druhá linie v genetice, označená jako weismannovsko-morganovská. Jejími vedoucími představiteli byli G. Mendel (1822—1884), A. Weismann (1834—1914), H. de Vries (1848—1926), W. Johansen (1857—1927), U. Bateson (1861—1926), T. Morgan (1866—1945).“ (*Dialektičeskij materializm i voprosy genetiki*, Moskva 1961, 47.)

⁴ A. D. Vislobokov, *O dialektike procesa poznanija prirody i kibernetika*, Moskva 1965, 93.

situace v biologických vědách, vyžaduje si subjektivistické dělení vědců do dvou táborů a protože takovéto dělení je neobjektivní, překonávají se vznikající potíže vulgární argumentací pomocí „ilustrativní“ metody.⁵

Při sledování základů koncepce „dvou směrů“ nelze odhlédnout od konkrétní společenské, zvláště ideové situace doby jejího formování. Názorně se v ní projevují dogmatické deformace marxistické teorie. Je to nepopíratelně „zásluha“ právě teoretiků Lysenkovy školy, že deformovaná marxistická teorie zasáhla z přírodních věd biologii nejvíce. Koncepce „dvou směrů“ je nejnázornějším projevem těchto vulgarisací. V ostatních vědách k jejímu uplatnění nedošlo. Je to nelogické, protože když existují dvě biologie, proč by nemohly existovat dvě fyziky, chemie, matematiky atd., nebo aspoň dva směry v nich. Rozhodně to nelze zdůvodnit tím, že biologie je méně přírodní vědou než ostatní. Na příklad v chemii nebo ve fyzice rovněž existuje řada sporných otázek, vedou se zde i filosofické spory. Za svoje výjimečné právo stát se oblastí uplatnění dogmatických koncepcí lysenkovských biologů a filosofů, zaplatila teoretická biologie, genetika a některé další biologické vědy v SSSR a dalších zemích, i u nás, trpkou daň.

Z ideového pozadí, na němž se sformovala koncepce „dvou směrů“ se především uplatnil tehdy velmi rozšířený vulgárně-sociologisující přístup k přírodním vědám a vědecké práci vůbec. Je zřejmé, že tato konstrukce vznikla vulgárním přenesením teorie o dvou protichůdných směrech ve filosofii, o boji materialismu s idealismem, na biologii. Aby toto přenesení bylo únosné, muselo dojít jednak k překroucení předmětu dialektického materialismu a poměru marxistické filosofie k přírodním vědám (setřetí specifiky obecné filosofické metodologie a teorie a teorie a metod konkrétních věd, pojetí marxistické filosofie jako vědy věd, kritéria správnosti vědních teorií a arbitra vědeckých sporů a jednak k vulgárnímu pojetí samotné přírodovědy. To se především projevilo v absolutisaci ideologických aspektů přírodovědy a skreslení vlastní podstaty a smyslu přírodovědného poznání.

Ideologizující přístup k vědám se markantně projevil v poučce o *třídnosti a stranickosti přírodních věd*. Třídní boj se podle zastánců této teze ostře projevuje ve všech sférách lidské činnosti i v samé podstatě vědecké práce. I přírodní vědy jsou „arénou“ třídního boje. Proto existuje „sovětská“ (socialistická), skutečně vědecká přírodověda a věda „buržoasní“, jež může dosahovat nanejvýš *dílčí* pravdivé poznatky, ale *vcelku* a zvláště v teorii je neplodná a dokonce reakční.

Tato představa vychází z nesprávného vymezení předmětu, podstaty a smyslu přírodních věd, z nesprávného pojetí jejich místa v společenském vědomí a souvislosti se společenskou ekonomickou základnou. Marxistický přístup k vědě zde byl náhrazen vulgárním zdůrazňováním úlohy výroby, ekonomiky a třídního boje. „Rozvoj každé vědy“, psal Todor Pavlov, „zajisté ovlivňuje věda předcházející. Avšak v jakém základním směru se bude vyvíjet nová věda, čím bude vyjádřen její základní charakter, úloha a význam, to konec konců bude určené

⁵ Viz E. Filová, *Niektoré pasíva ilustrativnej metódy*, Otázky marxistické filosofie (1965), č. 3, 254–266.

hospodářstvím dané společnosti a doby a v souvislosti s tím všeobecným stavem, úlohami a tendencemi daného společenského zřízení, třídními boji v dané společnosti a době, vývinem celé kultury atd. Proto dialektický materialismus tvrdí, že věda v uvedeném smyslu slova je vždy v třídních lidských společnostech třídní a stranickou a že proletářská věda je nejmarkantnějším příkladem pokrokové stranickosti.⁶ Specifita vědecké práce, relativní samostatnost vývoje vědy zůstala nedoceněna. Objevování objektivních zákonitostí, shromažďování poznatků se považovalo za druhořadé a do popředí se vyzdvihovaly ideologické aspekty vědecké práce, světový názor vědců, vliv buržoasní ideologie, náboženství, jež se neprojevuje jen v jejich filosofických postojích a světonázorových úvahách, ale určuje jejich vlastní vědeckou práci. Případy zneužití vědeckých poznatků idealistickou filosofií, náboženstvím, buržoasní politikou se připisovaly na vrub přímo vědě, jakoby tvořily vnitřní složku přírodovědného bádání.

Téze o třídnosti věd posloužila k diskreditaci celých vědních odborů nebo nepohodlných teorií. Absolutisace ideologické složky věd umožnila vést vědecké spory jako spory *především* ideologické, filosofické a předpokládanou filosofickou dokonalost vydávat za hlavní kritérium správnosti vědeckých koncepcí. Tyto subjektivistické zásady našly svoje plné uplatnění právě v metodách vedení „sporu“ lysenkovců s nemičurinskými koncepcemi v biologických vědách. Na příklad v učebnici genetiky se psalo: „Mendelismus — morganismus — výplod reakční ideologie imperialistické buržoasie“ (název kapitoly Turbinovy práce). Naopak „mičurinská“ genetiky byla pak „plodem uplatnění dialektického materialismu v konkrétní oblasti přírodovědy“ a marxistická filosofie zde měla být přímou zárukou její vědeckosti. „Konečně, což je nejdůležitější, psal N. V. Turbin, je mičurinská genetiky životná a silná zvláště proto, že se pevně opírá o vědeckou metodologii dialektického materialismu.“⁷

Teze o třídnosti přírodních věd, úzce související se Stalinovou koncepcí zákonitého zotřování třídního boje při výstavbě socialismu, tvořila teoretickou základnu pro představy o *vylučnosti* rozvoje a charakteru vědy v socialistické společnosti, o možnosti a dokonce potřebnosti její izolace od rozvoje vědy v kapitalistických zemích. Jestliže jsou přírodní vědy arenou třídního boje, není potom nic mimořádného na tom, že vědci, přidržující se v „buržoasní“ vědě používaných metod a teorií, jsou vlastně nositeli buržoasní ideologie a nepřáteli „socialistické“ vědy.⁸

⁶ T. Pavlov, *Teória odrazu*, Bratislava 1951, 304. Dnes zní kuriosně Pavlovovo „vysvětlení“ nedostatku Darwinova myšlení: „Proč například Darwin byl a zůstal i při hlubokém materialismu své vývinové teorie věřícím člověkem, zatím co Mičurin, Lysenko a ostatní mičurinci jsou nejdůslednějšími ateisty? Celá podstata tkví v tom, že buržoasní chov dobytka a rostlinářství, které bylo individuální, ne kolektivní, neplánovanou produkcí, utváří určité podmínky pro objevení se a rozšíření náboženských názorů a náboženského smýšlení“ (tamtéž str. 305).

⁷ N. V. Turbin, *Genetika a základy selekce*, Praha 1952, 16.

⁸ Termín „socialistická“ věda, na rozdíl od vědy v socialistické společnosti nebo socialistické ekonomiky, není správný. Nemá smyslu hovořit o tom, že „socialistická“ věda je věda zbavená vykořisťování člověka člověkem a pod. Změny společensko-ekonomické formace nevyvolávají přímé změny v podstatě vědecké práce, jež by vědu v socialistické zemi zásadně odlišovaly od

Vycházejí z teze o třídnosti věd, dodnes někteří filosofové varují zvláště mladé vědecké pracovníky před „přílišným“ sledováním vývoje vědy v kapitalistických zemích, varují před ideologickou nákazou jež k nim proniká z nových přírodovědných metod a teorií. Dodnes někteří stoupenci lysenkismu motivují svůj odpor k novým, pro ně neznámým poznatkům ideologicky.⁹

Vědomě pěstovaná a ideologicky motivovaná izolovanost vědy v socialistické společnosti byla typickým produktem stalinismu a velmi negativně poznačila vývoj věd a zvláště genetiky v socialistických zemích. Do čtyřicátých let se genetika v SSSR velmi úspěšně rozvíjela, práce sovětských genetiků patřily ke špičkovým ve světové vědě, pracovala tam řada významných vědců z kapitalistických zemí. Potom byl tento příznivý vývoj nadlouho uměle zastaven.

Nesprávné představy o vztahu filosofie a přírodovědy, o úlohách a funkci filosofie vedly k závažným deformacím samotné podstaty vědecké práce. Pro lysenkovce nebylo při hodnocení vědeckých poznatků natolik důležité, zda jsou dostatečně dokázány. Zato jim mimořádně záleželo na tom, zda nevybočují za rámec jejich „směru“, zda jsou v souladu s tehdejšími představami o ideové jednotě, jež se demonstrovala přiznáváním a opakováním několika filosoficko-politických postulátů. Údajná ideologická nedokonalost genové teorie byla pro ně dostatečným důvodem, aby odmítli celou genetiku jež se o ni opírala i s fakty a plodnými metodami. To ostatně později přiznali i někteří bývalí stoupenci Lysenka.¹⁰

Představa o třídnosti věd a z ní vyplývající formy ideologické devalvace přírodovědy není skutečně marxistickým, objektivně zdůvodněným závěrem. Závěry platné pro filosofii a jiné ideologické disciplíny nelze jednoduše přenést ani na společenské vědy a tím spíše ne na vědy přírodní. V této souvislosti nebude bez užítu připomenout názor V. I. Lenina. Ne proto, žeby jeho myšlenky o vztahu filosofie a konkrétních věd nebyly dostatečně známé. Zastánci třídnosti věd se rádi odvolávají na myšlenky klasiků zvláště tam, kde se jim hodí jako „důkazy“ správnosti jejich vlastních názorů. V otázce o rozdílnosti

vědy v současné buržoasní společnosti. Dochází však ke změnám v společenském postavení vědy a vědců, ke změnám v společenském využití jejich výsledků, postupně se zdokonaluje filosoficko-metodologický základ vědecké práce a pod.

⁹ Na příklad při posuzování učebnice genetiky M. J. Lobaševa zaujali biologové Oděsy toto stanovisko: „...škodlivost této knihy je zvláště nebezpečná pro studující mládež, protože místo výchovy kádrů, jež by rozvíjely mičurinský směr ve vědě, místo aby se světový názor mladých specialistů formoval na základě marxisticko-leninské filosofie, Lobaševova Genetika může napomoci jedině širokému proniknutí mezi studující masy idealismu, scholastiky a metafyziky“. (Obsuždenije knigi „Genetika“ na Učenom sovětě biologo-počevnogo fakultěta, 1. IV. 1964. Vestnik LGU, Biologia, 21, 1964, 162.)

¹⁰ „Nutno přiznat, psal N. V. Turbin, že chybou stoupců mičurinské genetiky (a v tom spočívá i moje vážná chyba) bylo, že po srpnovém zasedání VASCHNIL r. 1948 nebyla provedena potřebná analýsa podstaty současné podoby genové teorie, nevzal se pozorně v úvahu velký experimentální materiál získaný při rozpracovávání této teorie... Naopak všechen tento materiál byl bez jakékoli seriosní analýsy jednoduše odmítnut jako cosi neslučitelné s metodologickými základy sovětské vědy.“ (N. V. Turbin, *O filosofskich voprosach sovremennoj genetiky*, Sb. Darwinizm i genetika II, Minsk 1959, 50.)

poměru konkrétních věd a filosofie k třídnímu boji však většinou „taktně“ Leninův názor obchází.

Když Lenin v Materialismu a empiriokriticismu podrobil kritice reakční filosofickou koncepci E. Macha a jeho stoupenců, zdůrazňoval *stranickost filosofie* (boj materialismu s idealismem) jako součást ideového třídního zápasu.¹¹ Avšak vždy důsledně rozlišoval mezi reakčními *filosofickými* koncepcemi, parasitujícími na přírodovědě a *samotnou přírodovědou*. Úlohu marxistického teoretika viděl v kritice reakční filosofie (náboženských a sociálně-politických názorů) a v ohrazení přírodovědy od reakční ideologie. Nikdy nestotožňoval filosofické názory vědců s jejich vlastními přírodovědnými objevy a idejemi.¹²

V období panství dogmaticky zvlárgarisované marxistické teorie byla filosofie, světový názor vědce a dokonce i jeho třídní původ a zařazení závažným motivem při určování hodnoty jeho vědecké práce. „Kádrové závady“ byly neodpuštělným handicapem nejen pro vědce, ale dokonce i pro celé vědy. Sociologii, kybernetice, sociální psychologii a jiným se vytýkal „buržoasní původ“. „Reakčnost“ Mendlových pravidel štěpení dědičných znaků se dokládala i tím, že Mendel byl mnich.

Současným zastáncům všeobecné třídnosti a stranickosti věd považujeme za nutné připomenout ještě jednu velmi důležitou část z uvedené Leninovy práce, jeho kritiku ruských machistů, kteří vydávali názory Macha, Ostwalda a Poincaré za marxismus: „Jakmile jde o filosofii, *nelze věřit ani jediné slovo ani jedinému z těchto profesorů*, kteří jsou s to poskytovat nejcennější práce ve speciálních oblastech chemie, historie, fyziky. Proč? Z téže příčiny, proč *ani jednomu* profesorů politické ekonomie, jež dovede podat vysoce cenné práce v oblasti faktických, speciálních zkoumání, *nelze věřit ani jediné slovo*, jakmile jde o obecnou teorii politické ekonomie. Neboť tato věda je v soudobé společnosti zrovna tak *stranická* jako *gnoseologie*.“¹³

Lenin tedy zdůrazňoval stranickost *filosofie*, obecné teorie politické ekonomie, t. j. ideologických disciplin, spadajících do rámce nejobecnějších světónázorových teorií, jež z posice proletářské stranickosti rozpracoval marxismus. V stalinistickém marxismu se teze o stranickosti a třídnosti přenesla nejen na všechny společenské vědy (na př. na historii, což přímo podkopávalo její vědeckost), ale i na vědy přírodní.¹⁴

¹¹ Podávat boj směrů ve filosofii tak, že se jednoduše přiřadí k idealismu i mechanicismus (metafyzika) a k materialismu dialektika je nepřipustná vulgarisace, která má negativní dosah konkrétně pro řešení problému projevů mechanicismu v současné přírodovědě. Mechanistické črty v přírodovědné teorii a metodách zdaleka nelze chápat jako výlučně projev buržoasní stranickosti. Podobně ani dialektika v přírodovědných koncepcích není jednoduchým projevem stranickosti proletářské, socialistické.

¹² „Filosofie přírodopzpytce Macha, psal Lenin, se má k přírodním vědám jako políbek křesťana Jidáše ke Kristovi. Mach zcela stejně zrazuje přírodovědu ve prospěch fideismu, přecházejee v podstatě na stranu filosofického idealismu.“ (V. I. Lenin, *Materialismus a empiriokriticismus*, Praha 1952, 333.)

¹³ V. I. Lenin, *Materialismus a empiriokriticismus*, Praha 1952, 327.

¹⁴ V polemickém článku proti vcelku správnému názoru J. Karáskova (*O spoločenskom bytí a spoločenskom vedomí*, Bratislava 1961), že v přírodních vědách lze hovořit jen o určitých

Nejvlastnější oblast vědy — systematické poznávání objektivní reality stojí vcelku mimo společenský zápas tříd, poměr přírodovědy k tomuto zápasu je *neutrální*. Samozřejmě, rozvoj věd patří k nejnvtirnějším sféram společenského pokroku. Nejen pro jejich úzké spojení s materiální výrobou, ale i proto, že progres věd patří k základním výrazům pokroku člověka a společnosti. Proto též se pokrokové společenské třídy ve svém společenském boji opírají o vědu a vědecké poznatky, tvoří pevný základ progresivních ideologií, konkrétně i marxistické filosofie. Reakční přírodověda je absurdum. Reakčnost vědců se týká jejich společenského, filosofického, politického postoje, ale přenesení této jejich posice do vědecké práce je nemilosrdně z vědy vyřazuje. Pro přírodní vědy jsou idealistické spekulace cizím elementem, který na své cestě za objektivní pravdou neustále eliminují. Zde jim přichází vhod právě vědecká materialistická filosofie jako významný pomocník a spolutvůrce.

Stranickost a třídnost vědy se projevuje až ve sféře filosofie a politiky vědy, t. j. ve filosofickém a politickém podmínění obecných konkrétněvědních teorií a hlavně v oblasti využití vědeckých objevů, ať už v oblasti praxe nebo ideologie. Nutno souhlasit s názorem M. Rýdla, že „sprostředkujícím článkem, kterým stranickost do věd proniká, je filosofie. Míra stranickosti bude závislá pak na tom, do jaké míry je filosofie nezbytnou podmínkou speciálně vědného poznání, a to ať už přírody, či společnosti“.¹⁵ Vliv filosofie se méně projevuje v empirických vědách, sílí tam, kde se vytváří zevšeobecňující teorie. Kromě filosofie „vnáší“ stranickost do věd i politika, a to jak politická ideologie, tak i praxe (ekonomická, vojenská, školská politika státu, vládnoucí třídy nebo skupin, formování veřejného mínění a pod.). I když otázka vlivu politiky na vědu není zdaleka jednoduchým problémem, třeba alespoň poznamenat, že od působení politiky na vědu, zvláště v oblasti financování, zaměření vědeckého výzkumu, ve vytváření více či méně příznivých podmínek pro rozvoj té které vědy, nelze odhlédnout.

Světový názor vědce, jeho filosofická nebo politická posice neurčuje tedy bezprostředně vědeckou práci, jde o odlišné sféry, jež spolu sice úzce souvisí, ale jež nelze *stotožňovat*. Zásady vlastní vědecké práce se formují především vývojem samotné vědy. To ovšem neznamená, že obecná filosofická metodologie a teorie nemá pro vědeckou práci žádný význam. Dokonalost nebo omezenost světového názoru vědce pro něj znamená určité plus nebo minus, nelze však tento faktor považovat za *hlavní příčinu* jeho vědeckých úspěchů nebo nezdarů. Dějiny věd podávají dostatek důkazů o tom, že vědec, který je ve filosofických názorech a občanském postoji reakcionář, může popohnat vývoj vědy vpřed. Z druhé strany však někdy i vědecký pracovník—revolucionář (v ideologickém,

ideologických elementech, obhajoval R. Šíma tézu o třídnosti věd. Zdůrazňoval zvláště „vliv třídní podmíněnosti subjektu“. Viz: R. Šíma, *K třídnosti věd a společenského vědomia*. Otázky marxistické filosofie (1962), č. 1, 48. Šímovu argumentaci nelze považovat za správnou. Vychází z nesprávných předpokladů a zvláště ze skreslených představ o podstatě a specifitě vědeckého poznání.

¹⁵ O *komunistické stranickosti* (diskusní příspěvek M. Rýdla), *Nová mysl* (1965), č. 4, 16.

politickém smyslu) nemusí pro vědu znamenat vůbec nic. Z toho, pravda, nelze uzavírat, že by na filosofické přípravě vědců, na jejich politických názorech atd. společnosti nezáleželo, že se tím neguje společenský boj o politickou pozici vědců v současném světě, nebo konkrétně smysl potřeby úzkého svazku přírodovědců s marxistickou filosofií. Tento svazek je *nanejujůš nutný pro obě strany*. Má-li však být skutečně pevný, nemůže spočívat na principech, přijatých a propagovaných zastánci zvlugarisované marxistické filosofie.

Ideová a společenská podmíněnost práce vědců se ve vědě koriguje systémem verifikace, který vede k odstranění omylů a nežádoucích subjektivních nánosů z vědecké tvorby. Cesta vědy k dosažení objektivní pravdy není možná bez široké, otevřené výměny názorů, bez názorových sporů odborníků a celých vědeckých škol. I pro vývoj vědy platí zákony jednoty a boje protikladů, negace negace a další principy rozpracovávané marxistickou dialektikou. Platí zde zásada *plurality*, mnohostranného přístupu a nevyhnutného názorového boje, omezeného *jen jedinou zásadou*, jež určuje jeho smysl: *dosáhnout objektivní, pravdivé poznatky*.

Charakteristickou črtou koncepce „dvou směrů“ je naopak představa o potřebě *apriorní ideové jednoty* ve vědě. Od vědců žádá, aby se přísně drželi určitých jednotných filosofických, teoretických a metodologických zásad a závěrů. Vědní teorie, které z těchto předpokládaně správných zásad nevychází, se z vědy vylučují, jsou „nevědecké“, hodnověrnost jimi získaných poznatků se odmítá. Tato představa též tvoří základ ideologického, filosofického obskurantismu, jehož se v poměru k vědám (genetice, kybernetice a j.) někteří autoři nezbavili dodnes.

Charakteristické znaky koncepce „dvou směrů“ svědčí o tom, že vychází z t. zv. *teorie monolitismu*, která byla významným teoreticko-praktickým základem systému kultu osobnosti. L. Lombardo-Radice uvedl dva hlavní znaky této teorie: 1. podřízení všech sfér společenského života straně, která má poslední slovo ve všech otázkách, 2. axiomat „povinných kolejí“, podle něhož názory, které by se vzdálily nebo lišily od linie strany, musí být nutně výrazem cizích, nepřátelských tříd.¹⁶ Oba tyto znaky se názorně projevíly v teoretických úvahách i praktických opatřeních Lysenkovy školy na její cestě za dosažením výlučného postavení v biologii. Tato škola dokázala maximálním využitím pouček zvlugarisované marxistické filosofie podat boj o svoje prosazení jako věc celospolečenského ideologického zájmu a záruky úspěchů socialistického zemědělství. Její „dobré“ ideové a praktické snahy našly oficiální podporu.

Podnět ke „konečnému“ řešení situace v genetice na zasedání Všesvazové akademie zemědělských věd r. 1948, jak to vyplývá z úvodníku Pravdy (Moskva 29. VI. 1950), vzešel od ÚV VKS(b). Referát T. D. Lysenka přednesený na tomto zasedání byl podle jeho slov předem Ústředním výborem schválen a stal se tedy „stranickou linií“ pro práci v biologii. To mimo jiné znemožňovalo otevřenou vědeckou diskusi a předem úplně devalvovalo hlasy nesouhlasu. Lysenko a jeho stoupenci se často odvolávali přímo na autoritu Stalina a zdůrazňovali

¹⁶ Viz L. Lombardo-Radice, *Pluralita v pojetí marxistické filosofie*, Rinascita, 8. V. 1965. český Přehled světového tisku ČTK č. 138, 1965.

jeho přímou zásluhu o rozvoj „mičurinského“ směru. Přirozeně i všechna opatření, diskriminující Lysenkovy vědecké odpůrce, likvidace genetických pracovišť, změny v učebních plánech středních a vysokých škol atd. se uskutečňovaly za souhlasu stranických orgánů. Lysenkovské koncepce se podporovaly v řadě usnesení ÚV o rozvoji biologických věd, zemědělství a v jiných stranických směrnících. Práce výlučně v rámci „mičurinské“ biologie — axiomat jediné povinné koleje — byla takto dlouhou dobu nejvyšší společenskou autoritou zajišťována. Podobná situace vznikla též např. ve fyziologii vyšší nervové činnosti a psychologii, kde byly na čas vyhlášeny za jediné správné závěry a postupy pavlovské fyziologické školy.

Oficiální zásahy do řešení vědeckých problémů se negativně odrážely ve sféře veřejného mínění, jež bylo zmobilisováno na podporu oficiálního stanoviska. V této otázce, otázce poměru veřejnosti k situaci ve vědě se nelze nedotknout vlivu, jaký zde měla deformace marxistického učení o rozhodující úloze lidových mas v dějinách. Tato teorie byla tehdy dovedena do vulgárních důsledků a mechanicky rozšířena i na oblast věd. Pravdivost svých zásad demonstrovali lysenkovci na široké podpoře jejich učení masou biologů, zemědělských praktiků, kolchozníků, učitelů atd. Srozumitelnost a podle lysenkovců i praktická upotřebitelnost jejich závěrů (řada z nich skutečně byla ve šlechtitelské a výrobní praxi upotřebitelná), byla závažným argumentem ve prospěch jejich koncepcí. Hlasy odpůrců — specialistů byly proti tomu nepočtené a tedy zanedbatelné, tím spíše, že za základní motiv jejich odporu se považovala ideologická nevyspělost. Proti těm, kteří po r. 1948 oprávněně psali o malé vědecké reprezentativnosti těch, kteří rozhodli „spor“, operovali Lysenkovy stoupenci svéráznou interpretací teze o úloze lidových mas: „Myšlenka, že na základní filosofické a vědecké otázky má monopol odborník nebo expert, znamená, že lidovým masám je upírána účast na skutečném kulturním pokroku.“¹⁷ Jde o naivní a nesprávné tvrzení. Účast lidových mas na kulturním pokroku nelze chápat tak, že se filosofické nebo vědecké problémy mohou řešit hlasováním, masovým souhlasem nebo nesouhlasem veřejnosti. Filosofické názory, formulované jednotlivci, tvoří složitý odraz společenských názorů a nálad, různých sfér společenské situace a situace v ideologických a vědeckých disciplínách. Třídy, společenské skupiny si je osvojují nebo neosvojují a teprve jejich další osud, hlavně ve sféře společenské (i vědecké) praxe, kdy se „ideje stávají materiální silou“, rozhoduje o jejich objektivní hodnotě. Tím spíše vědecké poznatky jsou výsledkem práce vědců a masový souhlas nebo odpor je nezbavuje odpovědnosti za objektivitu poznatků. Socialistická společnost má zvlášť silný zájem o masové rozšíření vědeckých poznatků a jejich praktické využití. Především však jde o poznatky již „zralé“, přístupné a prakticky upotřebitelné. Kromě nich však každá věda disponuje řadou teorií, hypotéz a předpokladů, jež zatím nepřekračují její rámec, jsou vnitřní součástí vědy, zatím mimo vědu neupotřebitelné. Proto nelze ke všem vědeckým poznatkům přistupovat při jejich hodnocení výhradně z hlediska jejich okamžité praktické, výrobní upotřebitelnosti.

¹⁷ A. G. Morton, *Soviet Genetics*, London 1951, česky Praha 1953, 27.

V poslední době, pod vlivem kritiky lysenkovské školy se někteří její bývalí zastánci pokouší poněkud poopravit i teorii o „dvou směrech“. Smyslem těchto pokusů je pokud možno nenápadně opustit nejvulgárnější součásti lysenkovské teorie, avšak udržet představu o tom, že „mičurinský“ směr má svoje oprávnění a je přece jen nejdokonalejší, zatím co druhý „směr“ je problematický. Tak teorie „dvou směrů“ zůstává v podstatě zachována, ovšem vyjadřuje se poněkud komplikovaněji, aby se zastřela její neudržitelnost.

Uvedeme alespoň dva typické příklady těchto snah. Bulharský filosof I. Karageorgiev vychází z koncepce „dvou směrů“. Nehovoří však již o mičurinském a weismann-morganovském směru. Mičurinský směr označuje jako směr „syntetický“. Hlavním odlišujícím rysem tohoto směru je podle Karageorgieva přiznání vnějších podmínek za rozhodující faktor individuálního a historického vývoje organismů. Druhý směr je směr „analytický“, který otevřeně nebo skrytě uznává za určující vnitřní faktor. Protože si Karageorgiev vykládá dialektiku tak, že „absolutisovat vnitřní determinaci je mechanicismus“ a podle něho se v moderní genetice vnitřní faktor dědičnosti (úloha DNK) absolutisuje, je druhý směr mechanistický.¹⁸

Nové označení dvou směrů v genetice nijak nepřekonává podstatné nedostatky této staré konstrukce. „Mičurinská“ genetika, podle Karageorgieva syntetický směr, operuje velmi primitivní představou o dědičnosti a vztahu organismu s vnějším prostředím. V moderní genetice se i tato otázka řeší hlouběji, její teorie je dostatečně experimentálně podložena a obsahuje cenné poznatky o objektivní dialektice živé přírody.¹⁹ Analytické a syntetické postupy v genetickém výzkumu nelze stavět proti sobě, ve skutečnosti se vždy uplatňují společně. To, že Lysenkova škola experimentální analytické metody zkoumání podceňovala tvoří sice jeden z mnoha nedostatků této školy, ale neopravňuje k tomu, aby se vyděloval nějaký zvláštní syntetický směr v genetice nebo biologii. Archaistický přístup této školy k organismu nemůže být považován za metodologické kritérium pro rozlišení „dvou směrů“.

Jeden z předních lysenkovských teoretiků G. V. Platonov v poslední době též poněkud poopravil svůj názor na „dva směry“. Navrhl, aby se směry dělily ne „podle jmen“, ale podle „předmětu a metody zkoumání“. Hovoří tedy o existenci „ekologicko-syntetického“ (mičurinský) a „cytologicko-analytického“ (mendelismus) směru v genetice. Tento názor podpořili J. S. Smirnov, T. A. Abdylidajev, J. F. Tjurikov.²⁰ Platonov tvrdí, že pro dosavadní vývoj genetiky jsou charakteristické dvě krajnosti, absolutisace jedněch a nedocení jiných pří-

¹⁸ Il. Karageorgiev, *Strukturna determinacija na biologičnite javlenija*, Filozofska misl 4, 1963, 120.

¹⁹ Viz J. Kops, *K filozofskej storone problemy vzajmosvazi organizma i sredy v sovremennnoj genetike*. Sb. Filosoficka Filozofické fakulty Univerzity Komenského, Bratislava, roč. XIV—XV, 223—242.

²⁰ *Obsuždenije metodologičeskich problem genetiki* (diskuse k referátu G. V. Platonova Některé metodologické problémy současné genetiky, 14. I. 1965, na katedře filosofie přírodních fakult Moskevské university, Filozofskije nauki (1965), 3, 149—152.

stupů. Přiznává i omezenost „ekologicko-syntetického“ směru. Předpovídá, že oba směry se krajností zbaví a splynou.

Ani v této podobě však koncepce „dvou směrů“ nemůže pro svoji vykonstruovanost a neadekvátnost posloužit jako základ k posuzování teoretických a metodologických problémů genetiky. Kdybychom chtěli dělit směry podle „předmětu zkoumání“, musela by v jedné vědní disciplíně existovat paradoxní situace zkoumání *různých objektů*. Předmětem genetiky je výzkum dědičnosti a ten si vyžaduje adekvátní metody, jež se nemohou *v zásadě*, v podstatě lišit ani u jednotlivých genetiků, ani mezi skupinami vědců. Přirozeně, existují tu nejrůznější přístupy, dílčí metody atd., ale neliší se v předmětu zkoumání. Ekologie, zrovna tak jako cytologie je pro genetiku *jednou z mnoha* pomocných disciplin. Problém „jednostrannosti“ je velice delikátní otázka. Skutečnost je však taková, že moderní genová teorie, fyzikálně-chemické zkoumání dědičnosti přineslo tolik nového, že lze těžko hovořit o jednostranném poznání, o ohraničenosti a omezenosti. Jinak se věc má s genetickou teorií Lysenkovy školy. Zevšeobecňování skutečných chyb této teorie na celou genetiku se, jak se zdá, stává prostředkem záchrany nepotvrzených teoretických úvah.

Teorie lysenkovské školy má už převážně historický význam. Podobně existovala celá řada vědeckých škol, které různým způsobem přispěly k rozvoji vědy. Další vývoj poznatků vždy přinášel i kritické překonání předcházejících teorií a metod. Názorový boj ve vědě, tvořivá negace zastaralých postupů novými je neodlučitelnou složkou vědeckého pokroku.

Současná genetika je jedna, teorie i v ní používané metody se vzájemně doplňují. Obsahuje i protikladné názory a hypotézy, ale nelze ji proto dělit na dva protikladné směry. Lysenkovská genetická teorie stojí dnes na periferii genetických poznatků a snahy o její zvěčnění vulgárním dělením vědy na dva tábory objektivně škodí dalšímu vývoji genetiky a biologie vcelku.

ОБ ИДЕЙНЫХ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВАХ КОНЦЕПЦИИ Т. Н. ДВУХ НАПРАВЛЕНИЙ В ГЕНЕТИКЕ И БИОЛОГИИ

Яромир Ко п с

Концепция двух направлений в генетике, биологии и эволюционизме составляет основу теории биологической школы Лысенко. Она вытекает прежде всего из разных ошибочных методологических и философских представлений. Это искусственная конструкция, ошибочная по своей сути, также как и с исторической и методологической точек зрения. Ее распространение имело отрицательные последствия.

Теория „двух направлений“ возникла в результате перенесения концепции борьбы материализма с идеализмом из области философии в область биологических наук. В ее формулировке сказывается влияние ряда неправильно понятых философских и методологических вопросов, равно как и некоторых практическо-политических принципов, распространенных в период становления и монопольного положения биологической школы Лысенко. Это был прежде всего вульгарно социологизирующий подход к естественным наукам, который нашел

выражение в тезисе об естествознании как „арене классовой борьбы” и в неверном понимании партийности естествознания. Школа Лысенко исходила из теории монолитизма, что нашло свое отражение как в концепции „двух направлений”, так и в методах проведения в жизнь своих теорий и интересов. При решении спора между школой Лысенко и ее противниками нашло применение вульгарное понимание роли народных масс и общественного мнения в решении научных вопросов.

В последнее время, под влиянием критики со стороны специалистов и философов, некоторые философские сторонники этой школы пытаются представить толкование этой концепции более сложным, говорят о „синтетическом” или же „экологическо-синтетическом” и „цитологическо-аналитическом” направлении в генетике. Этими названиями хотят усовершенствовать первоначальное деление на мичуринскую биологию и вейсманизм-морганизм. Однако, исправление концепции „двух направлений” не меняет ее сущности и не имеет больше оснований чем предыдущая ее форма.

IDEOLOGICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR THE CONCEPT OF THE SO-CALLED „DUAL TRENDS” IN GENETICS AND BIOLOGY

Jaromír Kops

The concept of „dual trends” in genetics and biology and in evolutionism forms the basic component of the theory of Lysenko’s biological school. It is derived, in the first place, from the use of various erroneous methodological and philosophical conceptions. It is an artificial construction, objectively, historically and methodologically false. Its spread produced negative results.

The theory of „dual trends” owes its origin to the concept of the struggle between materialism and ideologism in philosophy, having been transferred into biological sciences. Its formulation was affected by the action of a whole series of wrongly construed philosophical and methodological questions as well as by principles of a politico-practical nature, propagated at the time of the rise and the monopolistic position of Lysenko’s biological school. It was, in the first place, the vulgarly-socialising approach towards natural sciences which became particularly manifest in the thesis on natural sciences as „the arena of class struggle”, and in the wrong interpretation of the „party-character” of natural sciences. Lysenko’s school took as its starting point, the theory of monolithism which became apparent both in the concept of the „dual trends” and in the methods of making their own theories and interests prevail. In the settling of conflicts between Lysenko’s adherents and their opponents, recourse was also had to the vulgarized interpretation of the role of popular masses and public opinion in the solution of scientific issues.

More recently, under the effect of expert and philosophical criticism of Lysenko’s conclusions, some of his philosophically-minded die-hards have attempted a somewhat more complex explanation of his concept, speaking of some „synthetical” or „ecologico-synthetical” and „cytologico-analytical” trend in genetics. This terming is designed to perfect the original division into „Mitchurinian biology” and „Weisman-Morganism”. This new re-cast of the concept of „dual trends”, however, does not alter its essence, and remains as devoid of support as its original form had been.